

ОУН-УПА.

Постмодерністський дискурс історії УПА у роки Другої світової війни

Проблема УПА — одна з історичних змін, підкладених під наше суспільство. Вона збуджує не лише протистояння між радянською та національною історіографіями, алей гострий конфлікт між трьома відлами в українському націоналістичному русі: бандерівцями, мельниківцями та двійкарями. Після краху комунізму ці суперечки перенеслися в Україну, й історики кожного з названих напрямків представляють свою, дуже партійну версію минулих подій. Гостроти дискусії додає політичний вимір, найперше - вимоги зрівняти статуси ветеранів Великої Вітчизняної війни та ветеранів УПА й потреба розвивати добросусідські відносини з країнами, де історична пам'ять про УПА не є найкращою. Історія ОУН-УПА має багату історіографічну традицію [4]. Наслідком багаторічних досліджень цієї проблеми став фаховий висновок робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН-УПА [7]. Проблема ОУН-УПА знайшла поважне місце в ґрунтовній узагальнюючій монографії вчених інституту історії України Академії наук України [9]. Проте, переважна більшість праць не виходять за межі традиційного національно-державницького підходу до інтерпретації історії України. На думку В. Кравченка, історіографія України періоду Другої світової війни затягує втугий вузол одразу кілька конкурентних національних наративів: польський, який наголошує на героїчній боротьбі Армії Крайової проти двох тоталітарних режимів (сталінського і гітлерівського), а також українських націоналістів; єврейський, що базується на парадигмах Голокосту й антисемітизму; український, який є подібним до польського, позаяк зображує Україну жертвою Гітлера і Сталіна, а героїчний дискурс пов'язує з діяльністю ОУН-УПА; і, нарешті, російсько-радянський, в основі якого лежить міфологія Великої Вітчизняної війни та «всенародної партизанської боротьби» проти ворога [6, с. 509]. Тому першочергової ваги набуває дослідження праць з історії УПА представників постмодерністського напрямку, зокрема Я. Грицака, С. Плохія, Ю. Киричука, В. Кравченка, Франка Гольчевські та інших, що і є метою даної наукової розвідки. На відміну від глорифікації теми героїзму і збройної боротьби у роки Другої світової війни в українській національно-державницькій історіографії постмодерністи виходять із того, що в окупації будь-

які рішення були продиктовані головним бажанням вижити за будь-яких обставин. Тому, на думку Я. Грицака, поява Української повстанської армії була, власне, наслідком раціонального рішення певної частини українського населення, котре опинилось на Західній Україні в момент найгострішого протистояння, коли всі можливості виживання поза збройним опором уже вичерпано [3, с. 69]. Слушною, на наш погляд, є думка про те, що організацію українських націоналістів (ОУН) і Українську повстанську армію (УПА) необхідно розглядати як дві окремі, хоч і пов'язані між собою, структури. Перша була підпільною партійно-військовою структурою, а друга – партизанською за своїм характером армією. Вони мали різні функції і, отже, загалом їх не слід ототожнювати. Ще одним важливим фактором в історіографії ОУН-УПА є питання, чи слід вважати ці організації націоналістичними, чи фашистськими, і кого власне вони репрезентували: купку колаборантів, західний регіон чи всю українську націю? Відповідь на ці питання намагається дати Ярослав Грицак, який вважає, що УПА постала як спроба широких кіл українського суспільства захистити себе перед нацистським і більшовицьким терором. У її лавах знайшлося місце всім, хто рятувався від цього терору. Чимало було тут колишніх солдатів та офіцерів Червоної армії. Опинившись через швидкий наступ німецьких військ в оточенні чи в полоні, вони стали для Сталіна зрадниками й ворогами народу, тож участь в УПА була для них єдиним шансом пережити війну. Серед них були не тільки українці, а й представники інших національностей СРСР: грузини, білоруси, узбеки, навіть росіяни. Це пізніше дало змогу керівництву УПА представляти свою боротьбу як спільний фронт поневолених народів. Було й багато тих євреїв, яким пощастило врятуватися від масового винищення з рук німців. Переважно це були люди інтелігентних професій, серед них — багато медиків, і спогади свідчать, що вони виконували лікарські обов'язки не зі страху, а на совість, ідентифікуючи себе з цілями й завданнями українського повстанського руху (хоча існує й чимало свідчень, що загони УПА винищували євреїв, котрі переховувалися в лісі). Серед повстанців були колишні солдати дивізії СС «Галичина», котрим вдалося вийти з Бродівського оточення. Документи й

заяви УПА містять згадки про робітників-утікачів із Донбасу — невідомо, однак, чи ідеться про корінних донеччан, а чи про тих, кого насильно вивозили працювати на донбаські шахти із Західної України. До лав УПА масово вливалася західноукраїнська молодь із бажання уникнути совєтської мобілізації на фронт, що на той час було майже рівнозначно загибелі. Були серед повстанців і люди виразно лівих поглядів, навіть близьких до комуністичних. Існують свідчення про братання між українськими повстанцями та українськими солдатами й офіцерами Червоної армії, коли це дозволяли обставини [3, с. 85]. Відмінним від загальноприйнятого є підхід постмодерністів до трактування причин, характеру, наслідків Волинської трагедії та ролі в ній вояків УПА. Ярослав Грицак покладає основну провину за розв'язування конфлікту на керівництво УПА, проте визнає, що в самовбивчій боротьбі двох націоналізмів — українського і польського — немає сторони, яка була б цілком права чи цілком винна [3, с. 82]. Франк Гольчевські вважає, що головною причиною цієї кампанії з боку УПА було насамперед вигнати місцевих поляків, щоб перетворити без них етнічно змішану Волинь воднорідний український район, який без проблем увійшов би до складу майбутньої Української держави [2, с. 318]. Однією з причин конфлікту, на думку Сергія Плохія, є прибуття на Волинь радянських партизанів на чолі з Ковпаком невдовзі після радянської перемоги під Сталінградом. Ковпаківці одержали підтримку з боку частини польських поселенців на Волині, які розглядали червоних партизан як потенційного союзника в боротьбі проти загонів УПА [8, с. 362]. Історики-постмодерністи дають свою трактовку й оцінку проявам терору з боку УПА. На думку Я. Грицака, у міжвоєнний період з'явилося нове покоління, яке виростало в умовах перманентного політичного насильства й економічної кризи. Попри відмінності в ідеології, молоді радянські комуністи, німецькі нацисти й українські націоналісти були діти своєї епохи. Головними рисами їх колективного портрету були відкидання моралі, заперечення демократії, ксенофобія до «ворожих» класів чи націй, волонтаризм, радикалізм [3, с. 76]. Але не терор був чільним проявом діяльності УПА. Найгероїчнішою сторінкою в історії УПА була її боротьба з радянським режимом. Серед населення була масова підтримка УПА. Хоча з її боку були випадки незамаскованого бандитизму [3, с. 87]. Всупереч домінуючим серед колег по цеху

та в суспільстві настроїв, представники нового покоління українських істориків не бояться визнання національної провини в минулому.

За умов, підсумовує Я. Грицак, коли спить суспільство, інтелектуали та політики або просто відповідальні люди повинні брати на себе відповідальність говорити правду від його імені. Хоч би якими неприємними прозвучали для нашої гордині одкровення цього голосу [3, с. 92]. Отже, хоча раціоналізація і десакралізація української історії та колективної історичної пам'яті атомізованого й легко маніпульованого українського суспільства виглядає сьогодні мало ймовірною, в українській історіографії останніх років окреслилась тенденція виходу за рамки національної конфронтації, зокрема, в дослідженні питань, пов'язаних з Українською повстанською армією.

1. В'ятрович В. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / В. В'ятрович. — Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2008. — 352 с.
2. Гольчевські Ф. Суперечлива традиція: ОУН/УПА та націотворення / Ф. Гольчевські // Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер ; [пер. з нім.]. — К. : К.І.С. — С. 307–320.
3. Грицак Я. Тези до дискусії про УПА / Я. Грицак // Страсті за націоналізмом. Стара історія на новий лад — К. : Критика, 2011. — С. 65–93.
4. Іваненко В. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології / В. Іваненко. — Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2006. — 424 с.
5. Киричук Ю. Історія УПА / Юрій Киричук. — Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. — 55 с.
6. Кравченко В. Поневолення історією: Радянська Україна в сучасній історіографії / В. Кравченко // Україна, Імперія, Росія. Вибрані статті з модерної історії та історіографії. — К. : Критика, 2011. — С. 455–528.
7. Кульчицький С. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / Станіслав Кульчицький. — К. : Наукова думка, 2005. — 72 с.

8. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності /Сергій Плохій. — Харків : КСД, 2016. — 493 с.

9. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ століття: історичні нариси у 2-х кн. — Кн. 1. — К. : Наукова думка, 2011. — 943 с.

-